

RUDOLF STEINER A C. G. JUNG

BIOGRAFICKÉ SROVNÁNÍ

Už z jiného hlediska bylo poukázáno na to, že život Steinera a Junga obsahuje srovnatelné momenty. Fred Poeppig v této souvislosti píše: „Chtě nechtě se vnucují jisté paralely k Rudolfu Steinerovi, onomu ‚vědci neviditelného‘, protože oba spatřovali své životní poslání v tom, aby probádali svět neviditelného.“¹ A Hans Erhard Lauer, který patří k nemnoha anthroposofickým autorům podrobněji se zabývajícím C. G. Jungem, zdůrazňuje: „Domníváme se, že se tak neděje z předpojatosti pro Rudolfa Steinera, ale že to vyplývá z objektivních skutečností samotných, tvr- díme-li, že lze sotva najít dvě biografie významnějších, průkopnějších duchů naší doby, které by vykazovaly tolik podobností a analogií, jako jsou biografie Steinera a Junga.“ Lauer k tomu však dodává: „Proti těmto příbuznostem stojí ovšem právě tolik zásadních protikladností.“² Pro naši úvahu bude zajímavá především první etapa života obou osobností, tedy doba, kdy Steiner i Jung museli najít směr své životní pouti a vydat se jím.

Lauerův korigující dovětek je naprosto oprávněný. To se při bližším pohledu zřetelně ukáže. Oba životopisy obsahují vedle zjevných paralel v každém případě také řadu divergencí, s kterými se nemůžeme neseznámit. To začíná už tehdy, podívá-li se člověk na předky Junga a Steinera a jejich společensko-kulturní postavení. - Nejprve však jedna poznámka k životopisným pramenům:

U Junga se věci mají tak, že pro poznání cesty jeho duševně-duchov- ního vývoje je k dispozici prakticky výhradně autobiografické pojednání „Vzpomínky, sny, myšlenky“, zaznamenané Anielou Jaffé. I kdyby člověk počítal s neočekávanými podrobnými zápisky jeho přátel z mládí nebo rodinných příslušníků, sotva by mohl být obohacen obraz, který Jung sám o sobě odhalil krátce před svou smrtí. To je dáno jen a pouze osobitostí jeho životní pouti, a tím i jeho zprávy o vlastním životě: „Můj život je příběhem sebeuskutečňování nevědomí... Čím podle vnitřního nazírání jsme a co se člověk zdá být *sub specie aeternitatis*, to lze vyjádřit jen mýtem.“³ Jen on sám dokázal vyprávět tento mýtus. Ostatní, byť by to byli jeho nejbližší přátelé, příbuzní a rodinní příslušníci, mohou v nejlepším případě dodat

kontext, který je obohacen všelijakou anekdotickou látkou. Mýtický obraz, který je vtisknut životu C. G. Junga, by se tím nezměnil. Přísně vzato, jeho život se vůbec neuskutečnil v obvyklých historických dimenzích. Toto podivně znějící tvrzení se opírá o Jungův vlastní soud. A nelze se vůbec divit, že Aniela Jaffé, během posledních šesti let jeho života Jungova sekretářka, se životopisce často marně ptala na vnější údaje; „pro něj byla nezapomenutelná a hodna námahy vyprávění jen duchovní esence prožitého“. „Mýtus“ jeho života se zjevně odehrával na rovině, na níž vnější události představují ono nevlastní, sotva hodné rozpomínání, a tím i jen obtížně rozpomenutelné. Jung to sám přiznává: „Za vyprávění mně v podstatě stojí jen ty události mého života, při nichž vnikal nepomíjející svět do pomíjivého. Proto hovořím hlavně o vnitřních zážitcích. K nim patří mé sny a imaginace. Tvoří zároveň prvotní látku mé vědecké práce. Byly jako ohnivě tekutý čedič, z něhož vykryštalizuje kámen, jenž má být opracován. Jiné vzpomínky, cesty, lidé i prostředí vedle vnitřních událostí vybledly... Vzpomínky na vnější fakta mého života mně z největší části vybledly nebo unikly. Ale setkání s jinou skutečností, srážka s nevědomím se mně zapsaly do paměti nerasmazatelně.“⁴ Těch byla vždycky spousta a všechno ostatní ustoupilo do pozadí. Tato kniha Jungova vyznání, stejně jako příslušná sdělení v dopisech nebo třeba i v předmluvách, které napsal pro knihy jiných autorů, nám poskytují pro nás podstatná vysvětlení.

Rudolfu Steinerovi už nebyl dán čas na to, aby napsal autobiografii zahrnující celou dobu jeho života, jak to bylo dopřáno více než 80-letému Jungovi. Ještě krátce před svou smrtí pracoval Steiner na své „Cestě životem“, která končí tam, kde popsal události až do roku 1913, tedy v okamžiku, kdy došlo k jeho roztržce s teosofy a byla založena Anthro- posofická společnost. Není ovšem bez významu, že autobiografická kniha vyšla nejprve ve formě asi sedmdesáti novinových pokračování. To zcela odpovídá obsahu publikace. To, o čem přináší životopisec zprávu, jeho duševní prožívání a vnější děje, události a setkání s lidmi, lze smysluplně začlenit do evropské duchovní historie. Je tedy na místě - abychom použili slov Friedricha Hiebela - představit „Rudolfa Steinera v duchovním vývoji Západu“. Inaugurátor moderního iniciačního poznání, za nějž je Steiner považován, nezanechal životopis, který by se snad obracel jen na uzavřený kruh „zasvěcenců“. Vnitřní a vnější stránka toho, o čem je třeba podat biografickou zprávu, jsou udržovány v rovnováze. Ve smyslu Jungovy typologie bychom mohli hovořit

o

balanci

mezi introvertností a extravertností. V porovnání s tím jsou Jungovy „Vzpomínky“ spíše esoterně-exkluzivní. Zveřejnění těchto zápisků v časopisecké podobě mohlo být snadno nesprávně pochopeno. Otevřenost při popisu toho, co přímo eruptivně proniklo z hlubin nevědomí na denní světlo, může být někdy vnímána jako podivná, ne-li jako děsivá. Steiner by býval mohl hovořit stejně tak „esotericky“. Nemohl se však rozhodnout k tomu, aby na tom měl účast větší okruh lidí. Jednou, když poskytl první autobiografickou skicu, 4. února 1913, činí tak v podobě interní přednášky, poté co vůči němu byla vyslovena závažná obvinění. O několik let starší je autobiografická skica, kterou Steiner napsal 9. září 1907 pro francouzského básníka a esoterika Edouarda Schuré. Poprvé byla publikována u příležitosti 40. výročí Steinerova úmrtí v roce 1965.

Pokusme se tedy postavit proti sobě několik důležitých biografických dat Steinera a Junga:

Steiner vyrůstá v rodině, jejíž ráz je již ovlivněn osudem moderny. Rodiče, pocházející z dolnorakouského Waldviertelu severně od Dunaje, se musí odpoutat od tradičních vazeb, od domova, rodiny a obživy. Podřídí se novým pracovním povinnostem otce, který je jako malý zaměstnanec rakouské Jižní dráhy během několika málo let překládán ze stanice do stanice. Rodiče tento úděl přijmou, protože jejich dosavadní zaměstnavatel, jeden rakouský statkář, v jehož službách pracoval Steinerův otec jako lesník a myslivec, matka jako děvečka, jim odepřel povolení k sňatku. Osobní svoboda je vykoupena převzetím této skromně zaplacené činnosti, činnosti, která z člověka dělá „bezdomovce“. To je osudový motiv, vstupující do života mladého Rudolfa Steinera. Rodiče musí často střídat své bydliště. Až do Steinerových 18 let představují pro něj malé železniční stanice domácí prostředí. V šedesátých, sedmdesátých letech minulého století se však na nich dá přinejmenším pozorovat rozšiřování tehdejší moderní železniční techniky.

Jungovým rodinným prostředím je reformovaná fara v severním Švýcarsku. Sedm teologů je i mezi předky z matčiny strany. Třebaže fara rodiny Jungovy nepředstavuje zrovna místo blahobytu - Jung činí ve svých „Vzpomínkách“ v tomto ohledu vícero poznámek -, skýtá fara a příbuzenstvo přece jen ty jistoty a hodnoty, které jsou v poslední čtvrtině 19. století ceněny. Sociální rozdíly mezi rodinou Jungovou a Steinerovou jsou značné. Otec Steinerův, který se jako rodilý katolík považuje přece jen spíše za „volnomyšlenkáře“, a protestantský farář, otec Carla Gustava Junga, mají sotva co společného. Jestliže Steinerovi opustili zažitá pravidla, vyplývající ze vztahu mezi vrchností a poddanými, lze u Jungů potvrdit silné vědomí

tradic. Široce rozvětvený rodokmen ukazuje stejným směrem. Ještě důležitější bude asi duševní dědictví, které bylo C. G. Jungovi dáno do vínku a které se mnoha způsoby zrcadlí v jeho myšlenkách a snech, v jeho konání a utrpení. O Steinerových předcích jsme informováni jen velmi skrovně. Pro tohoto rodilého německého Rakušana bylo důležité zdůraznit, že je sice německého původu, že se však narodil v (jiho)slovartské oblasti, která byla prostředím a osobitostí domoviny jeho předků naprosto cizí. Vyprávěl to u příležitosti jedné přednáškové řady před ruskými posluchači v Helsingforsu (Helsinkách) v roce 1912. Marie von Sivers, Steinerova druhá žena a od samého počátku anthroposofické činnosti nejdůležitější spolupracovnice, která sama pocházela z varšavského guvernoraátu, vyložila jednou Steinerův původ takto: „Do slovanství ponořené německství, uvnitř rodové síly keltského prapůvodu: tak se mohlo Já rozvinout s ohněm, který potřebovalo, aby se nejen s láskou nořilo do cizího, do druhého člověka, ale aby ho v poznání vykoupilo a vedlo ho vstříc jeho úkolům.“ A Steinerův životopisec Fred Poepig k tomu poznamenává: „Jen na tomto základě bylo možné splnit životní úkol zakořeněný zcela v poznávání, aniž by propadl abstraktní intelektuálnosti, která se tak často objevuje u filosofických myslitelů. Jeho původ, který jej od toho uchránil, mu dal přívětivost Rakušana, pohyblivost Slovana a kosmopolitickou velkorysost světáka.“

Je samozřejmé, že tyto věty nemohou a ani nechtějí nahradit přiblížení Steinerovy podstaty. Musíme k sobě nechat promlouvat Steinerův osud a životní poslání, chceme-li si o něm udělat obrázek. Jak se toto poslání připravuje, lze vyčíst z některých dojmů z dětství.

K prvním vzpomínkám, o kterých Steiner může podat zprávu, patří zážitek nadmyslového zření, který měl jako asi čtyřletý chlapec. V čekárně malé rakouské železniční stanice v Pottschachu spatřil dítě ženu, kterou dosud nevidělo, která je však velmi podobná jednomu členu jejich rodiny. „Ženská osoba vstoupila do dveří, šla doprostřed místnosti, gestikulovala a říkala slova, která by se dala reprodukovat asi takto: ‚Snaž se nyní i později pro mě učinit, co budeš moci!‘ Pak ještě chvíli setrvala, když přitom činila gesta, která už člověku nemohla zmizet z duše, pokud je viděl, šla ke kamnům a zmizela v nich.“ Za několik dní se ukázalo, že právě v tuto hodinu si jedna příbuzná, bydlící daleko od-

sud, vzala život. Dojem, který tato událost na dítě má, se ukáže jako obzvláště hluboký a trvalý. Dva momenty si zasluhují zvláštní pozornost: Především je dítě s tímto neobyčejným zážitkem samo. Steiner, který o tom poprvé vypráví v interní přednášce z roku 1913, zde o sobě říká v třetí osobě: „Chlapec neměl v rodině nikoho, komu by se s něčím takovým mohl svěřit, a sice z toho důvodu, že by si už tenkrát musel vyslechnout ta nejtrpčí slova o své hloupé pověrčivosti, kdyby o této události býval něco řekl.“ Každodenní povinnosti otce, který zvidavého chlapce velmi záhy seznamuje se svým povoláním, například s telegrafickým přístrojem, se vůbec nedaly sloučit s vizionářskými zážitky. Avšak právě v tom se již ohlašuje jeden osudový motiv: protiklad moderní techniky a duchovního zření. Vystává otázka, s níž se mladý Steiner musí později potýkat: Jak lze získat jistotu o reálnosti duchovních, popř. bezsmyslových zážitků, aniž by musel být popřen svět, v němž mají svou platnost zákonitosti novověké přírodní vědy a techniky?

Tím je již zmíněn druhý moment, totiž přístup ke stránce skutečnosti, která obvykle není dostupná vnějšímu pozorování. V téže souvislosti hovoří Steiner o tom, že počínaje popsanou událostí „začíná pro chlapce v duši život, kterému se zjevují nejen světy, z nichž k duši člověka promlouvají vnější stromy, vnější hory, ale i ony světy, které jsou za nimi. A od té chvíle žil chlapec s duchy přírody, které lze v takovém kraji obzvláště dobře pozorovat, s bytostmi, které tvoří za věcmi, tímtež způsobem, jakým na sebe nechával působit vnější svět.“

Od nynějška existují pro Rudolfa Steinera věci, „které člověk vidí“, a věci, „které člověk nevidí“. Schopnost jasnozření, která se tímto způsobem dostavila, však nebude moci být přeceňována. Tento druh schopnosti nadsmyslového zření, který se dostaví bezprostředně, především bez zvláštního školení dotyčného člověka, může být podle anthroposofického výkladu označen za poslední zbytek jasnozření, který lze také považovat za dědictví archaického lidstva. Pro Steinera není tato schopnost samotná nijak charakteristická. Mnohem podstatnější je pro něj a jeho další cestu to, jak se vůči této schopnosti zachová a co z ní udělá. A právě v tom, ve snaze uchopit záhadný fenomén poznáním, se Steiner liší od vizionářů, kteří svá zření přijímají spíše pasivně. Prožitek čtyřletého chlapce se tak stává impulzem k poznání, který se v životě Steinera postupně stále více uplatňuje. To vyplývá již ze skutečnosti, že se Rudolf odmala zajímá o vše mechanické v prostředí železnice. „A vím, že se tyto

zájmy snažily v dětské duši stále znovu zastiňovat účast srdce, které tíhlo k půvabné a zároveň velkolepé přírodě, do níž v dálce tyto mechanismem ovládané vlaky vždy mizely“, píše se v „Cestě životem“. Tak jako je polarita přírody a techniky, duchovního světa a techniky zdrojem hádanek, představuje se okolní svět chlapci jako nahromadění problémů poznání. K těmto zneklidňujícím otázkám dává podnět sousedící textilní továrna. Rudolf Steiner pozorně sleduje, jaká surovina je přivážena a jak vypadají hotové výrobky, opouštějící podnik. Pohled do nitra, do pracovního procesu jako takového, je mu odepřen: „Zde byly ,hranice poznání*. A já bych tak rád tyto hranice překročil.“ I ředitel podniku vzbuzuje otázky. K tomu přistupuje dění na nádraží. Vagon se snadno vznětlivou látkou začne hořet. Chlapec přemýšlí, jak k něčemu takovému mohlo dojít. „To, co mi o tom řeklo mé okolí, mě neuspokojovalo, stejně jako v podobných případech. Měl jsem plno otázek; a musel jsem je nosit ve svém nitru nezodpovězené. Tak jsem dosáhl věku osmi let.“

Toto a podobná líčení ukazují, jak velikou se mu stala potřeba objasnit hádanku skutečnosti. Rozhodující význam nyní má to, abychom se podívali, jakým způsobem je touha po zodpovězení životních otázek uspokojována. Ačkoli jsou to jen malé vesnické školy, které chlapec navštěvuje (krátce v Pottschachu, od osmi let v Neudorflu, jedné malé maďarské vesnici v blízkosti dolnorakouských hranic), dokážou i přes ty nejprostší poměry zprostředkovat klukovi prahnoucímu po věděni důležité poznatky. Především je zde dán směr způsobu poznávání, který se výrazně liší od způsobu C. G. Junga.

Tady je světnice pomocného učitele z Neudorflu, který dával několika dětem, mezi nimi i Rudolfu Steinerovi, „mimořádné“ hodiny. U tohoto učitele objevuje žák učebnici geometrie. Tato látka ho fascinuje. Knihu si smí odnést domů a jako mladý samouk se do ní „s nadšením“ pouští. „Po dlouhé týdny byla má duše zcela naplněna shodou a podobností trojúhelníků, čtyřúhelníků a mnohoúhelníků; lámal jsem si hlavu otázkou, kde že se vlastně protínají rovnoběžky; Pythagorova věta mi učarovala... Víím, že díky geometrii jsem poprvé poznal štěstí.“ Uspokojení, které Steiner díky geometrii pociťoval, spočívalo v tom, že byl přiveden k poznatku: Člověk může „duševně žít ve vytváření čistě vnitřně nazíraných forem bez dojmů vnějších smyslů“. Steiner později v tomto vztahu ke geometrii spatřoval první zárodek názoru, který se zpočátku rozvíjel více méně nevědomě, okolo dvacátého roku života však získal

konkrétní a plně vědomou podobu. V „Cestě životem“ je obsah tohoto prožitku popsán takto: „Řekl jsem si: Předměty a děje, které smysly vnímají, jsou v prostoru. Ale tak jako je tento prostor mimo člověka, právě tak je v jeho nitru jakýsi duševní prostor, který je dějištěm duchovních bytostí a duchovních dějů. V myšlenkách jsem nespatořoval pouze obrazy, které si o věcech tvoří člověk, nýbrž projevy duchovního světa na tomto duševním dějišti. Geometrie mi připadala jako vědění, které sice sám člověk vytváří, ale jeho význam je na člověku úplně nezávislý. Jako dítěti mi to samozřejmě ještě nebylo zcela jasné, spíše jsem cítil, že vědění o duchovním světě je nutné v sobě nést stejně tak jako geometrii. Neboť skutečnost duchovního světa pro mě byla stejnou jistotou, jako skutečnost světa smyslového.“

Základem této jistoty bylo u Steinera sice jeho prožívání, jeho problém však spočíval v tom, že nyní dospěl k určitému druhu ospravedlnění toho, co duchovně zřel, a že to tímto způsobem z hlediska poznání fundoval. Neměl vzniknout žádný duševní rozpor mezi věcmi, „které člověk vidí“, a věcmi, „které člověk nevidí“. „Neboť kdyby se mi z této strany nedostalo světla, byl bych nucen považovat smyslový svět kolem sebe za duchovní tmu.“ Jestliže dnes můžeme na pamětní desce na nádražní budově v Neudorfu mimo jiné číst: „V tomto domě získalo dítě základy svého duchovního světa, 1869-1879“, pak se tato věta kryje se stručným konstatováním v „Cestě životem“: „Pomocný učitel v Neudorfu mi poskytl svou knihou geometrie odůvodnění duchovního světa, které jsem tenkrát potřeboval.“

K určujícím dojmům dětství na venkově uprostřed „malodomkařů“ patřila účast na církevním životě. Zatímco otec se do církevního života nezapojoval a považoval se za „svobodomyšlného“, byl Rudolf Steiner jako ministrant a žák kostelního sboru do té míry srostlý s kultem, že mluví o „velkém¹ významu“ pro svůj chlapecký život. „Slavnostní ráz latiny a obřadu vytvářel náladu, ve které moje chlapecká duše ráda žila².“

Nakonec byla školní výuka doplněna některými „speciálními výklady“ faráře, kterého si Rudolf jako osobnosti velice vážil. Tak se mu například dostalo ponaučení o Koperníkově světové soustavě, o

1 v něm. orig. *tiefgehenden*, tzn. hluboko zasahujícím; zde ponechán výraz *velký*, použitý překladatelem českého vydání Steinerovy autobiografie - pozn. překl.

2 zde bylo nutné upravit nepřesný překlad v českém vydání „Mé cesty životem“ a opravit chybu: *Slavnostní ráz těchto obřadů, vedených v latinské řeči, vytvářely náladu...* - pozn. překl.

zatměních Slunce a Měsíce a podobně. To vše patřilo k jeho zájmům. V první autobiografické skice z roku 1913 Steiner poznamenává, že se toho od faráře v předmětu náboženství nemohl nijak zvlášť mnoho naučit. Z řečeného tak vyplývá jedna věc: Není to náboženská jako taková, co dokáže dát chlapci odpověď na jeho otázky týkající se poznání. Průběh obřadu sice v chlapci zanechává trvalé dojmy, avšak není to žádné teologicko-dogmatické vědění, co je povoláváno k zodpovězení životních problémů, jak by to člověk s ohledem na onen první okultní zážitek možná předpokládal. Zájem o geometrii a mechanické souvislosti pak naprosto odpovídal ambicím otce, který by svého syna býval rád viděl jako železničního inženýra. Tímto způsobem také padlo rozhodnutí o druhu školy. V úvahu připadalo jen navštěvování reálky.

Postavme proti tomuto skicovitému přehledu Steinerova raného mládí některé charakteristické události z dětství C. G. Junga. - Jeho vzpomínky na dětství nejenže sahají velmi daleko do minulosti, ale vyznačují se také velkou bohatostí. Musíme se omezit na několik málo motivů:

Máme zde ono domácí prostředí fary, stojící nedaleko Rýnského vodopádu. Burácení vody je v bytě zřetelně slyšet, zejména v noci, kdy dítě trpí „neurčitými úzkostmi“. „Stále bylo slyšet temný hukot Rýnského vodopádu, a proto kolem byla zóna nebezpečí. Lidé se utopili, jedna mrtvola spadla přes skaliska. Na blízkém hřbitově kope kostelník díru; hnědě nasypaná zem. Černí svátečně ustrojení muži ve svrchnících, s neobvykle vysokými klobouky a vyleštěnými botami nesou černou bednu. Můj otec je při tom také v taláru a hovoří zvukným hlasem. Ženy pláčou. Je řečeno, že někdo bude do té jámy pochován. " Najednou už nebylo vídat určité lidi, kteří tu předtím byli. Slyšel jsem, že byli pochováni nebo že je ‚pán Ježíš‘ vzal k sobě.“

Jak rozdílný obraz je zde vzýván! Zpočátku se ještě autor vzpomínek pohybuje v oblasti vnější zkušenosti. Přesto se objevují meze, hádanky a problémy. Lidé, které člověk znal, zmizí v jámě na hřbitově a vlastní otec v černém taláru se toho nějak účastní. Z Rýna vytáhnou mrtvolu.

Položí ji do farní prádelny. Zvědavý chlapec, jehož chtějí pohledu na ni ušetřit, vidí, jak z jednoho odtoku vytéká „voda a krev“. Carlu Gustavovi ještě nejsou ani čtyři roky. - Vynořuje se další obraz. Jeho matka navštíví spolu s ním známou u Bodamského jezera. „Jezero se rozprostíralo do nedohledné dálavy a tato dálka byla nepředstavitelným požitekem, nádherou, jež nemá sobě rovné. Tehdy se ve mně utvrdila představa, že musím žít u nějakého jezera. Bez vody, myslel jsem si, člověk nemůže vůbec být.“ Celého půl století

měl Jung bydlet u vody. U Curyšského jezera si nechal postavit nejen svůj dům. U jižní části jezera postavil vlastníma rukama „věž“, do které se čas od času uchyloval jako mnich do své cely.

Vzpomínající naráží na „silnější, ba dokonce uchvacující věci“. Nejasně si Jung vzpomíná na zřícení ze schodů. Na hlavě vzniká rána, kterou mu musí zašít. Od své matky si nechává vyprávět o druhém nebezpečném pádu na mostu nad Rýnským vodopádem. Dítě se dostává jednou nohou pod zábradlí. Služka přibíhá právě ještě včas, aby zabránila pádu do řeky. Jung to ve svých „Vzpomínkách“ komentuje: „Tyto věci ukazují na nevědomé sebevražedné nutkání³, popřípadě na jakýsi fatální odpor vůči životu na tomto světě.“ Bezpochyby je tím naznačena ona mezní situace, jejíž záhadnost dítě dosud nemůže prohlédnout, zato však velice dobře vytušit. V podobě nočních úzkostí předstupuje tato záhadnost smrti, vážnost hřbitova, otevřených hrobů, truchlících pozůstalých v černém ošacení atd. před duši dítěte a spojení s nimi v této souvislosti asociovaný obraz „pána Ježíše“, který zjevně bere lidi k sobě a nechává je zmizet v temné oblasti. Chlapec dospívá k nešťastnému analogickému úsudku: „Začal jsem ,pánu Ježíši¹ nedůvěřovat.“ To vede k prvnímu vědomému traumatu.

Zhruba do stejné doby, kdy jsou Carlu Gustavovi asi čtyři roky, spadá první rozpomenutelný velký sen, jehož prostřednictvím se dítě blíže seznamuje s realitami hlubiny. Jung je právě stejně starý jako Steiner při svém vizionářském zážitku v čekárně v Pottschachu! Za zmínku stojí i to, že Jungův sen spadá do roku 1879, kdy osmnáctiletý Steiner pochopí zážitek Já, popsany v „Cestě životem“. Je to mimochodem tentýž rok 1879, jehož spirituální pozadí hraje významnou roli pro anthroposofické bádání. Sen, který Jung ve své autobiografii podrobně popisuje, přivádí dítě

3 v něm. orig. *Selbstinorddrang*; v českém vydání *Vzpomínek* přeloženo jako *sebevražednou tendenci* - pozn. překl.

do podzemní místnosti s klenutým stropem, kde spatří obrovský, kmeni stromu podobný, avšak z živého masa sestávající útvar, který nese něco na způsob oka umístěného na vrcholku a ve kterém tento psycholog teprve za desítky let pozná rituální falus, „podzemního boha, o němž se nemá mluvit“, v němž snící tuší mocného protivníka onoho „nikdy zcela lásky hodného „pána Ježíše“¹. Tento sen zaměstnává Junga po celý život. „Co ve mně tenkrát hovořilo? Kdo promluvil slova mocnější problematiky? Kdo spojil dohromady to, co je nahoře, s tím, co je dole, a položil tím základ ke všemu, co naplnilo celou druhou polovinu mého života bouřemi nejvášnivějšího rázu? Kdo narušil nezkalené, nejnevinější dětství těžkým tušením nejzralejšího lidského života?“ Tak znějí hlodající otázky osmdesátiletého. Jeho odpověď je takováto: „Kdo jiný než cizí host, jenž přišel shora i zdola? - Tímto dětským snem jsem byl zasvěcen do tajemství země. Tehdy došlo tak říkajíc k pohřbení do země a uběhla léta, než jsem z ní opět vystoupil. Dnes vím, že se to stalo, aby se přinesla co možná největší míra světla do temnoty. Byla to jakási iniciace do říše temna.“

Na okamžik se zde zastavme a srovnáme duševní zážitek čtyřletého Rudolfa Steinera se zážitkem čtyřletého C. G. Junga. V obou případech se stane něco neobyčejného. V obou případech jsou vnitřnímu zraku dítěte předestřeny obrazy poukazující na realitu, kterou však nelze zaměnit s tím, „co člověk vidí“. Třebaže dítě nemůže v žádném případě pochopit nebo jen vytušit, co se děje, je pregnantnost takovéto události u Steinera i Junga natolik trvalá, že více než šedesátiletý Steiner a více než osmdesátiletý Jung spatřují v tomto datu počátek své duchovní biografie. Vyložit tuto událost je schopen teprve vyvrálý badatel ducha a badatel duše. Upozorňuje-li Steiner na to, že touto událostí začíná zvláštní „život v duši“, pak může Jung svou „iniciaci do říše temna“ komentovat slovy: „Tehdy se počal nevědomě můj duchovní život.“ Není asi třeba zvlášť opakovat, že onen zážitek jako takový, ani jeho více méně neobvyklý obsah sám o sobě ještě nepředstavují nic zvláštního. Dějí se mnohem častěji, než jsou si dotyční ochotni přiznat. Rozhodující je, co z toho ten, kdo takový zážitek zaznamená, učiní, jak se s touto svou zkušeností pokusí vypořádat, jestli dokáže rozluštit znamení toho, co mu bylo řečeno, nebo zda něco podnikne, aby této osudové runě

přišel na kloub. Neboť iniciace (z *iniciium*, začátek) ještě není žádný konec, není to výraz dosažení něčeho, ale znamená začátek, počátek procesu, který ovšem probíhá jinak, než jak obvykle probíhají děje zevně biograficky postižitelné. Indicií pro jiný ráz toho, co je zde v náznaku vylíčeno, je u Steinera i Junga pocit osamocení. Není tu nikdo, s nímž by se o tom zvláštním zážitku dalo mluvit. Je příznačné, že měšťansky dobře situovaný farářův synek Jung není v tomto ohledu ani v nejmenším ve výhodě oproti Steinerovic synkovi, žijícímu v těch nejskromnějších poměrech. Naopak, skoro bychom mohli říci, abychom to předeslali, že Jung obzvlášť trpěl samotou, osaměním ve své jistotě, především až u něj později vyvstaly náboženské otázky. V rodině matky sice bylo šest farářů a kromě otce to byli ještě dva strýcové z otcovy strany, kteří jakožto teologové by bývali měli být „odborníky“ na problémy tohoto druhu. Farářův syn však musí sám sobě přiznat, že právě zde našel „jen zavřené dveře“. „Ostatní se zdáli být skutečně vesměs někde jinde. Cítil jsem se se svými jistotami zcela osamocen. Byl bych o tom rád s někým hovořil, ale nikde jsem nenalezal nějaký styčný bod - naopak, cítil jsem u ostatních údiv, nedůvěru, obavy ze střetnutí, což způsobovalo, že jsem nebyl s to o tom mluvit... Jedinečnost, do které jsem byl vtlačován, jsem pociťoval jako hroživou, neboť znamenala izolaci...“

U Junga je tu ještě několik motivů z dětství, které si zaslouží pozornost, motiv vody ve spojení s řekou, vodopádem a jezerem. Při nebezpečné příhodě na mostu přes Rýnský vodopád je tento motiv spojen s motivem pádu. Zaznívá potřeba dítěte bydlet jednou u jezera. Jinak než poměrně jednotvárné dunění vodopádu mluví jezero za klidu a bouře svou vlastní řečí. Avšak tady i tam zasahují do vědomí snové imaginace. Tady i tam vnímá člověk něco z tajemství osudu, jež měl Goethe na mysli ve „Zpěvu duchů nad vodami“:

*Je duše lidská tak
jako voda:
S nebe se snáší, k
nebi se zvedá a
znovu dolů zas musí
k zemi věčnou
změnou.*

*Duše ty lidská, jak
podobna vodě!
Osude lidský, jak
větru jsi bič!*

(přeložil Otokar Fischer)

*Goethe napsal tyto verše u jednoho vodopádu v údolí
Lauterbrunnental.*

A jako by budoucí badatel duše potřeboval tuto život doprovázející imaginaci a inspiraci ze sféry vodního živlu, takový dojem vyvolává tento raný dotyk a touha, která se sama dosud nevědomě projevuje v pádu na mostě. Zde je třeba myslet i na to, co Rudolf Meyer napsal ve svém obezřetném výkladu německých lidových pohádek: „Lidé, kteří žijí u vody, si mnohdy uchovávají déle stav, který nepřipustí, aby se duše zcela vymanila z přediava snů do bdělého, jasně konturovaného denního vědomí. Mnoho hodin den co den dívat se ven na vlny, to dává duši šíři; zlehka to láká ony jemné éterné síly ven z tělesné schránky.“ I přes přírodovědné vzdělání a přes svěťáckou protřelost tak dochází k rozvinutí takového druhu vědomí, v němž imaginativní prvek zaujímá neobvykle široký prostor. Vodu jako obrazný výraz nevědomí Jung často popsal a z nejrůznějších hledisek vyložil. Něco obdobného vyplývá z anthroposofického poznání. Spirituální interpretaci Bible, především Nového zákona, se obrazný výraz jezera či moře odhalí jako poukaz na duchovní sféru, z níž Kristus přichází „na vlnách“ vstříc učedníkům; mají zajet „na hlubinu“ a spustit své sítě; moře, prazáplava, hraje v mnoha mýtech velkou roli. - A co se týká „éterných sil“, které mohou být neustálým pohledem na jezero „zlehka“ vylákány ven z tělesné schránky, pak je třeba vzpomenout si na opakované pády malého Carla Gustava. Z hlediska anthroposofické nauky o člověku jsou takové souvislosti pochopitelné. Při zážitcích majících charakter šoku může dojít k uvolnění oné vrstvy ve struktuře lidské bytosti, kterou Steiner nazýval „éterným tělem“. V blízkosti nebo nebezpečí smrti se dostaví mnohokrát popisované panoramatické ohlédnutí za uplynulým životem. Toto náhlé jasnozření, které nemusí být trvalé, nýbrž komprimované na nepatrně kratičký okamžik, je možné právě v důsledku takového uvolnění éterného těla. Toto éterné tělo neboli tělo (životních) utvářejících sil člověka působí, jak si ještě ukážeme, jako

zrcadlo, v němž jsou reflektovány duševní zážitky. Že u Junga musela existovat vloha pro určité uvolnění, mohli bychom také říci: otevření vůči dimenzi imaginativně-obrazného, je podtrženo poznámkou, že jako žák měl chlapec v určité situaci sklon k mdlobám. Výrazem tohoto otevření vůči dimenzi obvykle uzavřené je především známost s „číslem 2“ své osobnosti, s nímž mladý Carl Gustav navázal dlouho trvající dialog.

K fenoménu uvolnění oněch bytostných schrán člověka, které je třeba považovat za nositele vegetativního a duševního života (éterného a astrálního těla podle anthroposofické terminologie), se Rudolf Steiner opakovaně vyslovil. V takovémto pochodu uvolnění spatřoval předpoklad nutný pro přijetí a pochopení pravd, vztahujících se k nadsmyslovým skutečnostem. Zatímco vnější vědění je třeba přijímat ratiem (vědění hlavy), musí být vědění vedoucí do hlubiny lidského bytí přijímáno celým člověkem. „Nesmíme zapomínat, že pravdy o duchovním světě nemohou být duší přijímány v téže náladě myslí jako pravdy o vnějším fyzickém světě. Pravdy o duchovním světě můžeme přijmout do duše jenom tehdy, uvolníme-li v sobě poněkud éterné a astrální tělo; jinak člověk slyší jenom slova.“ Této schopnosti uvolnění zjevně odpovídala zvláštní duševní struktura a ladění u C. G. Junga. Proto lze tedy chápat onu duševně-duchovní pohyblivost a senzibilitu, s jakou věnoval pozornost svému vnitřnímu životu, signalizujícím snům a tušením. Podle rozsahu, v jakém se tato změna struktury v duševní oblasti uskutečňuje, přitom nelze podceňovat ani nebezpečí, které může vyvstat pro dotyčného člověka, jenž do nového rovnovážného poměru teprve musí vrůst, skutečnost, s níž duchovní školení Rudolfa Steinera počítá. Jung také nebyl, jak známo, takové poruchy duševní rovnováhy ušetřen, uvědomíme-li si, jak hluboká krize následovala po jeho rozchodu s Freudem. Hovoří samo za sebe, když psychiatr musí o svém prožívání říci, že „se takříkajíc na každém kroku setkával s psychickým materiálem, který poskytuje stavební kameny psychóze a s nímž se proto setkáváme i v ústavu pro choro- myslné“.

A nakonec je nutno připomenout také bohaté duševní dědictví, jehož se C. G. Jungovi dostalo především z matčiny strany jeho předků. Jsou tím míněny například parapsychické schopnosti, které dokládá celá řada zpráv. Aniela Jaffé některé z nich uvedla v rodinně-

historickém doslovu k Jungovým vzpomínkám. Vyplývá z nich, že důvěrný dialog s bytostmi mimosmyslového světa znamenal takřka cosi samozřejmého. Jung sám například vyprávěl o dědečkovi Samuelu Preiswerkovi, že se domníval, že je neustále obklopen „duchy“. - Vezmeme-li v úvahu všechny tyto zdánlivě různé faktory, vznikne obraz, v němž se Jungova psychická vloha a vnější děje představují jako zcela smysluplný celek. Události raného dětství u něj v jisté paralele k Rudolfu Steinerovi činí pozdější běh života transparentním co do jeho osudového motivu.

A přece se v této souvislosti objevuje důležitá otázka, totiž ta, nakolik a jak dlouho může být řeč o paralelnosti mezi oběma osudy, srovná-me-li, jak probíhají linie duševního vývoje po raně dětském „iniciačním“ zážitku zmiňovaném u obou mužů. Existuje například u Junga něco jako protějšek toho, co Steiner prožíval prostřednictvím geometrie jako pocit štěstí? Existuje u něj taková potřeba poznání, jaká se ohlašovala u mladého Steinera a jaká se pak následně rozvinula v průběhu jeho pozdějšího vývoje?

Nahlédneme-li do příslušných pasáží „Vzpomínek“, nalezneme vedle několika svědectví z období prvních školních let především zmínku o nočních úzkostných snech, tušení „neodbytného světa stínu“, před nímž se ve večerní modlitbě snažil najít „rituální ochranu“. „Nové nebezpečí však číhalo ve dne. Bylo to, jako kdybych cítil jakési rozdvojení sebe sama a obával se jej. Byla ohrožena má vnitřní jistota.“ Na druhé straně je tu řada vzpomínek na tajuplný „kámen“ a kabirovitého „mužička“, kterého si sám vyřezal⁸ Zájem o kameny, rostliny a zvířata se rozvíjí. Je to nesmírně živá, tajemstvími obklopená povaha. Chlapec neustále pátrá po tajemnu. Pro období školní docházky tu jsou sotva nějaké srovnatelné momenty. Okruh zájmů je od samého začátku různý. Zatímco Steiner vypráví s nadšením o matematice, později o fyzice a chemii, s nadšením, které jde tak daleko, že se příliš brzy pokouší pochopit matematicko-přírodovědné statě, je matematika pro gymnazistu Carla Gustava Junga zdrojem obav, utrpení a hrůzy. „Po celý život mně však zůstávalo záhadou, proč se mně nikdy nepodařilo nalézt k matematice poměr... Nejnepochopitelnější se mně však jevila má morální pochybnost o matematice.“ Steiner naproti tomu vypráví, že s oblibou rýsoval pomocí kružítko, pravítka a úhelníku. Záhy si kupuje

matematické učebnice, aby měl doplňkovou látku k učení a cvičení, především ale, aby se dostal dále v poznání na tomto poli.

Jung nezamlčuje, že jako nadaný a pilný žák dělal občas také rodičům starosti svými neurotickými příznaky. „Na tom jsem se naučil, co je neuróza“, poznamenává později. Svou „pašiji“ pro samotu a své „uchvácení“ osaměním obzvlášť vyzvedává. Steiner naproti tomu charakterizuje sám sebe jako družného žáka a studenta.

Ze srovnání dětství obou mužů vyplývá tolik, že Steiner i Jung se záhy dostávají k prožívání „neviditelného světa“, setkávají se s mocnostmi a bytostmi, o nichž okolí obou mladíků jako by nic nevědělo. V tomto ohledu jsou oba plně odkázáni sami na sebe. Oba se musí snažit najít vlastní cestu, vedoucí ke světlu a k odhalení hádanek bytí. Zatímco však Steiner už v reálné škole ve Vídeňském Novém Městě, později jako student přírodních věd na Vysoké škole technické ve Vídni, usiluje s nápadnou cílevědomostí o objasnění samotné otázky poznání, má člověk dojem, že u Junga během stejné životní etapy ještě zesílil onen „neodbytný svět stínu“, který ho navštěvoval v nejranějším dětství. „Celé mé dětství může být pochopeno pod pojmem tajemství. Dostal jsem se tím do téměř nesnesitelné osamělosti a pokládám to dnes za velký výkon, že jsem odolal pokušení o tom s někým hovořit. Tak byl již tehdy vytvořen můj vztah ke světu, jaký je dnes: i dnes jsem osamělý, poněvadž vím a musím naznačovat věci, které jiní nevědí a většinou ani vůbec nechtějí vědět.“ Instance, které se měly ujmout duchovně-duševního vedení, prostřednictvím otce a prostřednictvím církve, v jejichž službách se otec nacházel, se ukázaly jako neúčinné. K největšímu zmatku chlapce přistoupilo ještě to, že byl vlastně rozpolcen „na dvě rozdílné osoby“. „Tou první byl školák, který nebyl schopen pochopit matematiku a nikdy si nebyl sám sebou jist, tou druhou byl významný muž s velkou autoritou, který si ze sebe nenechal dělat legraci, mocnější a vlivnější... Byl to starý muž, který žije v 18. století, je obut ve střevíce s přezkou...“ Jung objevuje sám sebe jako člověka, který žije ve dvou dobách a je naplněn nevysvětlitelným steskem po 18. století onoho č. 2 své osoby. Zabývání se tímto č. 2 mu působilo narůstající měrou deprese, zvláště když ony orientující instance prakticky naprosto selhaly. „Cítil jsem se se svými jistotami zcela osamocen. Byl bych o tom rád s někým hovořil, ale nikde jsem

nenalézal nějaký styčný bod - naopak, cítil jsem u ostatních údiv, nedůvěru, obavy ze střetnutí, což způsobovalo, že jsem nebyl s to o tom mluvit. To mě deprimovalo.“

Pouze v tomto posledně jmenovaném bodě týkajícím se osamocení s jistotou duchovně-duševní zkušenosti existuje pro toto období paralelnost mezi Steinerem a Jungem. Z něj vyplývá i u Steinera něco na způsob „dvojího života“. Nedochozí však tak výraznou měrou jako u Junga k rozpolcení na dvě různé, v současnosti a minulosti žijící „osoby“. Tyto osoby č. 1 a č. 2 jsou do jisté míry založeny v Jungově duševní struktuře samotné a ještě jsou posíleny jeho introvertním postojem. Jinak je tomu u Steinera. U něj vyplývají ony „dva životní proudy“ na jedné straně ze silné náklonnosti k druhým lidem („dychtil jsem po společnosti“), na druhé straně ze zkušenosti, že tito lidé, s nimiž ho pojilo přátelství, neprojevili snad ani náznak pochopení pro jeho speciální problematiku poznání. K nim patří nakonec i uctívaný učitel Karl Julius Schroer, germanista na

Vysoké škole technické ve Vídni, který Steinera seznámil s duchovní povahou Goetha, který však již nechápal Goetha přírodovědce.

Zvláštní význam pro jeho pozdější život měla Steinerova přátelství z mládí. „Nutila mě v mé duši k určitému druhu dvojího života. Boj4 se záhadami poznání, který tehdy především naplňoval mou duši, probouzel sice u mých přátel vždy silný zájem, ale málo činné spoluúčasti. V prožívání těchto záhad5 jsem zůstával dosti osamocen. Sám jsem naopak plně spoluprožíval vše, co se vynořovalo v životě mých přátel. Tak ve mně vedle sebe plynuly dva životní proudy: jeden, který jsem sledoval jako osamělý poutník, a druhý, prožívaný v živé pospolitosti lidí, které jsem měl rád. Ale hluboký, trvalý význam pro můj vývoj měly v četných případech i zážitky druhého charakteru.“ Tato druhá poznámka má význam vtom ohledu, že je díky ní zřejmé, jak toto dvojí prožívání je v určité rovnováze. Na „osamocení“ rodícího se duchovního badatele se tím však nic nemění.

Je dáno povahou prožívání, které zde máme na mysli, že pocit osamělosti nemohl u Junga stejně jako u Steinera zůstat omezen

4 v něm. orig. *Das Ringen*; lépe snad *zápas*, *zápolení* - pozn. překl.

5 v něm. orig. *Rätsel*, lépe snad *hádanek*, *otázek*, totéž výše - pozn. překl.

jenom na určitou, řekněme pubertální vývojovou fázi. O svém výmarském období, na začátku devadesátých let, kdy se Rudolf Steiner jakožto goetholog seznamuje s významnými zástupci duchovního života, uvádí něco podobného: „Se vším, co souviselo s mými názory o duchovnu, jsem se musel vypořádat sám se sebou. Žil jsem v duchovním světě, avšak nikdo z okruhu mých známých mě tam nenásledoval. Můj kontakt s ostatními spočíval v exkurzích do světa jiných lidí... Měl jsem však možnost prodělat⁶ dobrou školu v umění, jak s láskou chápat to, co se ani v nejmenším nesnažilo porozumět tomu, co jsem ve své duši choval já sám. Taková tedy byla má osamocenosť¹ ve Výmaru, kde jsem žil tak bohatým společenským stykem. Avšak vinu za tuto osamocenosť jsem nepřipisoval lidem. Vždyť u mnohých jsem viděl bezděčnou touhu po světovém názoru, který by pronikal až ke kořenům bytí.“

Charakteristický pro vyvíjejícího se Rudolfa Steinera i C. G. Junga je jejich vztah k přírodním a duchovním vědám. Vnější rodinné poměry jsou takové, že u Rudolfa Steinera se počítá s vysloveně přírodovědecky-technickou dráhou. Při volbě typu školy připadala proto v úvahu jenom reálná škola, později studium na Vysoké škole technické. Osud sám se později postaral o nezbytnou korekci, díky čemuž zůstal Steiner ušetřen jednostranně darwinisticky zabarveného světového názoru. V každém případě se jeho obsáhlé zájmy, zahrnující oblast filosofie i umění, postaraly o nutnou protiváhu.

Že se u farářova synka C. G. Junga, kterého jeho otec již jako šestiletého seznamoval se základními pojmy latiny, počítalo s absolvováním gymnázia a tím s humanistickým vzděláním, zdá se být samozřejmé. Je jen zajímavé vidět, že ani on si nenechá nadiktovat jednostranné - v tomto případě humanisticko-duchovědné - vzdělání. Jung značně dlouho váhá, než si udělá jasno v otázce svého životního povolání, zvláště když ho oba vědecké směry „mocně“ přitahovaly. Tato přitažlivost však spočívala v tom, že „č. 2“ jeho osoby tíhlo do minulosti, k archeologii a filologii. „Přírodověda odpovídala do značné míry duchovním potřebám osobnosti č. 1,

6 v něm. orig. *durchmachen*; v českém vydání přeloženo jako *osvojit si* - pozn. překl.

duchovnědné disciplíny naproti tomu znamenaly blahodárnou názornou výuku pro osobnost č. 2.“ Zdá se, že teologie, která spoluzapříčinila tragickou propast mezi otcem a synem, nebyla jako studijní obor předmětem žádné vážnější diskuse. C. G. Jung byl až příliš *homo religiosus*, než aby s ohledem na pozdější povolání býval mohl studovat teologii, kterou poznal. V psychiatrii nalézá Jung konečně pole působnosti, na němž může dojít k vzájemnému usmíření č. 1 a č. 2. „Jen zde mohly oba proudy mého zájmu splynout a hloubit si společným spádem své řečiště. Zde bylo společné pole zkušenosti biologických a duchovních fakt, které jsem všude hledal a nikde nenalezl. Zde bylo konečně místo, kde se uskutečňovalo střetnutí⁷ přírody a ducha.“ Jak víme, byly nutné desítky let úsilí, aby „srážka přírody a ducha“ mohla být s ohledem na „*unus mundus*“ středověkých alchymistů a na základě probádání fenoménu synchronicity přetavena na „*coniunctio*“ sjednocující přírodu a ducha, materii a psýché.

Poučné je potom podívat se na to, jakými cestami se Steiner a Jung snaží vyřešit hádanky života. Zatímco Jung vedle filosofické četby sahá po dosud vydaných parapsychologických a špiritistických spisech, sám se účastní seancí a jako začínající medik experimentuje s jedním médiem,

⁷ v něm. orig. *ZiiBairiηηηηίοβ*, doslova srážka - pozn. překl.

dává Steiner své cestě za poznáním zcela jiný směr. Důsledně jde za svým cílem, který mu zřejmě poprvé zasvitl, když se ve vesnické škole v Neudorfu seznámil s geometrií. „Matematika pro mě nadále měla svůj význam jako základ mého celého úsilí o poznání. Je v ní přece dán systém názorů a pojmů, získaných nezávisle na veškeré zevní smyslové zkušenosti. A s těmito názory a pojmy přece přistupujeme až ke smyslové skutečnosti a s jejich pomocí nacházíme její zákonitosti, říkal jsem si tenkrát neustále. Matematikou poznáváme svět, avšak abychom toho dosáhli, musíme nechat matematiku povstat z lidské duše,“ píše Steiner o čase svých studentských let ve Vídni. Iniciativa ve vztahu k poznání tak do jisté míry vychází z něj samotného, čteme-li, jak si tento sotva dvacetiletý mladík začíná pro sebe vytvářet určitý druh teorie poznání, v níž je vůdčí role přiznána prožívání myšlenek. Přitahuje jej jistota, s níž například Hegel postupuje od myšlenky k myšlence.

Jinak je tomu u Junga. Osudových setkání a řízení je sice v životě obou mnoho, člověk má však dojem, jako by se Jung do zápasu o poznání zapojoval v oblasti myšlení méně aktivně. U něj je v popředí spíše osahávání si, zkoušení. Nelze přehlédnout, že přednost zde má intuice. Pro mladého Steinera jsou osudové momenty nástroji, jež používá a s nimiž pracuje. Ono vlastní dění se odehrává ve vlastní duši, to znamená v myšlenkové konfrontaci.

Tatáž „srážka přírody a ducha“ jako u Junga představuje především úkol. Ve způsobu, jakým se oba tomuto úkolu věnují, se cesty rozcházejí. Matematikou nadšený mladý Steiner, který v patnácti letech začíná s četbou Kanta, aby si ujasnil „dosah schopnosti lidského myšlení“, pociťoval: „mám-li získat postoj k duchovnímu světu, stojícímu přede mnou jako samozřejmost⁸, musím se sblížit s přírodou. Tehdy jsem si řekl, že duchovní svět mohu ve své duši prožívat správným způsobem jen tehdy⁹, je-li myšlení samo v sobě utvářeno tak, že může dospět až k podstatě přírodních jevů. Tyto city ve mně žily v době, kdy jsem navštěvoval třetí a čtvrtou třídu. Všechno, čemu jsem se učil, jsem přizpůsob-

8 přesněji: *naskýtajícímu se jako samozřejmost mému nazírání* - pozn. překl.

9 přesněji: *že s prožíváním duchovního světa prostřednictvím duše se mohu vypořádat jenom tehdy* - pozn. překl.

val10 tomu, abych se přiblížil naznačenému cíli.“ Základem je převědčení, z něhož později také vychází Steinerova práce v oblasti teorie poznání, totiž že myšlení může být metamorfováno, to znamená přeměněno a vzděláno v sílu, kterou lze chápat věci a děje světa. Pro Junga, který se rozhlíží jak mezi filosofy, tak i mezi teology, získá svět „hloubku a pozadí“ teprve tehdy, až narazí na knihy Williama Jamese, F. Myerse, Zoellnera, Crookese, Eschenmayera, Passavanta, C. G. Cara, J. Kernerera, Gorrese a Swedenborga, k tomu na Kantovy „Sny jednoho duchovidce¹¹“. „I když mně připadala pozorování špiritistu zvláštní a pochybná, byla pro mě přece jen prvními zprávami o objektivních psychických fenoménech.“

Když v roce 1879 začíná ve svých osmnácti letech Steiner svá přírodovědná studia na Vysoké škole technické ve Vídni, formuje se jeho prožívání ducha tak, že je Steiner s to převést své bezprostřední nazírání do podoby myšlenek. V témže roce, kdy se Jungovi dostává jeho „iniciace do říše temna“, začíná Steiner na základě Fichtova Vědosloví získávat přístup do říše „Já“. Polarita, panující mezi těmito dvěma „iniciacemi“, je očividná! Jestliže se Steiner až dosud „namáhal“¹², aby pro přírodní jevy našel pojmy, chce nyní, vycházející z Já, „vniknout do dění přírody“. Tuto vnitřní protikladnost úsilí o poznání u Steinera a Junga si můžeme ukázat i takto:

Tak jako začínající medik C. G. Jung provádí několik let parapsychologické experimenty, jejichž výsledky o pár let později zpracovává ve své disertaci, experimentuje Steiner se svým vlastním myšlením. „Tehdy jsem pociťoval povinnost hledat pravdu prostřednictvím filosofie.“ Mladý přírodovědec se proto ke své odbornosti ještě neobrací zády, má však potřebu osvojit si s ohledem na poznání nutné filosofické předpoklady. Podobně jako Jung musí se i Steiner, odkázaný zcela sám na sebe, vypořádat se svým hledáním pravdy. „Nikdo o něm nechtěl nic slyšet. Jen z té či oné strany nanejvýš někdo přišel s různými špiritistickými názory, o

10 lépe snad: *podřizoval*; v něm. orig. *Ich ordnete alles... daraufhin an* - pozn. překl.

11 v něm. orig. *Träume eines Geistersehers*, v českém vydání Jungových „Vzpomínek“ překládáno jako *Sny jasnovidce* - pozn. překl.

12 přesněji: *trápil, lopotil*; v něm. orig. *geplagt* - pozn. překl.

kterých jsem však nechtěl nic slyšet zase já. Připadalo mi nechutné přibližovat se duchovnímu světu takovýmto způsobem.“

Tady se zdá být rozpor mezi Steinerem a Jungem nepřeklenutelný. Z hlediska Steinera hledá Jung radu u lidí experimentujících s atavistickými duševními silami, tedy „nechutný“ způsob, jak se přibližovat duchovnu. Z hlediska Junga přeceňuje Steiner racionální funkci myšlení. - Ani jedno z obou tvrzení, která tu a tam v různé podobě zaznívají z úst zástupců jedné či druhé pozice, nakonec neodpovídá skutečnosti. Musíme si neustále uvědomovat, že Jung před parapsychologické a psycho- patologické jevy předstupoval s lékařsko-terapeutickými cíli. V tom spočívalo jeho životní poslání. Tomuto poslání nemohl jít z cesty, nechtěl-li tuto nepřehlednou pionýrskou službu přenechat jiným. Už jen na základě svých duševních a osudových předpokladů byl k tomu predisponován. - Totéž bychom měli přiznat i Steinerovi. Ostatně, že jeho myšlení nelze ohodnotit jednoduše jako racionální funkci ve smyslu Jungovy terminologie, je zřejmé, bude-li se člověk zabývat Steinerovou teorií poznání a anthroposofií v její celistvosti. Z biografického hlediska je pro Steinera příznačná mimo jiné epizoda, spadající do doby, kdy se vedle studia právě věnuje Fichtovi a Hegelovi. Tehdy poznává jednoho muže z lidu, „kořenáře“, který, nedotčený vědou a moderní civilizací, přináší mladému učenci něco jako „instinktivní vědění dávnověku“. „Projevoval se tak, jako by jeho osobnost byla jen mluvícím orgánem pro obsah, který chtěl promlouvat ze skrytých světů.“

Tento prostý muž zůstal Steinerovi „duševně blízký“. Že u Steinera nešlo jen o letmé setkání, ukazují jeho Mysterijní dramata, která byla napsána po uplynutí jednoho lidského věku od tohoto setkání a ve kterých se tento muž vrací jako duševní typus. Nadto budeme nuceni říci, že toto setkání poukazuje na okultně-esoterní souvislosti ve Steinerově životě, o nichž Steiner učinil pouze příležitostně několik náznaků. Toto setkání přispělo zjevně k tomu, že Steiner mohl nalézt a naplnit své zvláštní životní poslání.

Jádrem Steinerovy i Jungovy biografie je bezpochyby onen esoterně- okultní moment, který má u obou mužů individuální ráz. Tomu, co je skryto za zástěnou popisu, omezujícího se u Steinera na krátké zmínky, u Junga pak obsahujícího poměrně podrobná líčení,

vlastně neporozumíme, vezmeme-li tato sdělení na vědomí, ale teprve, proděláme-li podobný proces a jinak budeme autobiografické záchytné body vidět v kontextu celého díla, v němž v základu spočívající síly našly svůj ideový výraz. Příčinu Jungova a Steinerova často rezervovaného a odmítavého postoje k sobě navzájem by bylo možno hledat v neposlední řadě v tom, že existuje obava, že v pozadí anthroposofie nebo analytické psychologie je cosi „mystického“, hrozivého, vyvolávajícího tíseň. Je to fenomén strachu vůči duševně-duchovní realitě, s níž Steiner i Jung u svého publika počítali.

V čem tedy spočívají ony okultně-esoterní vztahy?

U Steinera navazovalo na setkání s „kořenářem Felixem“, jak tohoto jednoduchého muže z vesnice na jih od Vídně nazýval, jiné, vlastní setkání s „Mistrem“. „Felix byl do jisté míry jen ohlašovatelem jiné osobnosti, která použila tohoto prostředku, aby v duši chlapce, jenž byl doma ve spirituálním světě, podnítila ty regulérní, systematické věci, které ve spirituálním světě musí člověk znát.“ Vzhledem k náznakům, které Steiner činí ve své autobiografické skice z roku 1913, se lze domnívat, že se mu dostalo něčeho na způsob duchovědného poučení, které mu později umožnilo napsat své základní anthroposofické práce, jako je např. „Tajná věda v nástinu“ (1910). „Tyto osobité duchovní proudy ubírající se okultním světem, které člověk může poznat jenom tehdy, vezme-li v úvahu jedno vystupující a jedno sestupující dvoj proudění, předstoupily tenkrát živě před chlapcovu duši. Bylo to v době, kdy chlapec ještě neměl přečtený druhý díl ‚Fausta‘, když byl tímto způsobem okultně uveden.“ Ve své vůbec první autobiografické skice, kterou Steiner napsal v roce 1907 pro Edouarda Schuré, se jako o zvláštním poznání, za které vděčí okultnímu ovlivnění, zmiňuje o tom, že měl „zcela jasno o představách času. Toto poznání nemělo žádnou souvislost s mými studii a bylo plně usměřováno z okultního života. Bylo to poznání, že spolu s evolucí směřující dopředu existuje s ní interferující evoluce směřující nazpět, evoluce okultně-astrální. Toto poznání je podmínkou duchovního zření.“ Práce na tomto problému, dotýkajícím se antropologicko-psychologických otázek, měla Steinera doprovázet celý život. Steiner zdůrazňoval skutečnost, že jako okultní učitel začal působit teprve poté, co získal k tomu

nezbytnou zralost: „Tehdy nadešla doba (okolo přelomu století), kdy v souladu s okultními silami, které stály za mnou, jsem si mohl říci: dal jsi filosofické základy světového názoru, osvědčil jsi pochopení pro proudy doby, když jsi s nimi zacházel tak, jak s nimi mohl zacházet jen úplný znalec; nikdo nebude moci říci: tento okultista mluví o duchovním světě, protože nezná filosofické a přírodovědecké výdobytky této doby. Dovršil jsem také čtyřicátý rok svého života, před jehož překročením nesmí ve smyslu Mistrů nikdo vystupovat veřejně jako učitel okultismu.“

Budeme-li chtít charakterizovat Steinerovu anthroposofii jako plod tohoto okultního vývoje tak, že budeme hledat spojnice s duchovně-historicky příbuznými proudy, pak narazíme na rosikrucianství. Prostřednictvím mnoha příslušných pasáží se Steiner postaral o to, že je vyloučená možnost záměny s nějakými stejnojmennými, avšak obskurními uskupeními, jde mu jen a pouze o určitou, jasně popsanou duchovní substanci. Proto se do značné míry zříká toho, aby zpětně bádal o historické spojitosti s případnými rosikrucianstvími sdruženími. V této souvislosti je příznačné srovnání, které činí na úvod jedné ze svých četných přednášek o „Teosofii rosikrucianů“. Zde - v roce 1907 - říká: „Zrovna tak málo, jako se žáka, který se dnes učí základní geometrii, týká původní způsob, jakým dal Eukleides geometrii lidstvu, tak málo bychom se měli starat o to, jak se v průběhu historie rozvinulo takzvané rosikrucianství. A jako se žák učí skutečné, pravé geometrii na základě věci samé, tak se budeme i my zabývat touto rosikrucianskou moudrostí na základě jí samotné.“

Rosikrucianské myšlenkové bohatství nalézá Steiner nejen ve vlastních rosikrucianských spisech, jako v „Chymické svatbě“ od Valentina Andreae, kterou opatřil komentářem, ale též v řadě jiných děl 18. a 19. století, například v Goethově „Pohádce o hadu a lilii“, jejíž esoterní obsah Steiner poodkryl. Bylo to jakousi předehrou (r. 1899) jeho následujícího anthroposofického působení. Toto Rudolfem Steinerem zastupované rosikrucianství je - tak jako anthroposofie samotná - primárně cestou zasvěcení, na níž iniciant projde proměnou své bytosti a je přiveden k prohloubenému chápání Krista. Poznání přírody i ducha, poznání sebe i světa jsou vedeny vstříc jednotě. Není poskytováno žádné abstraktní vědění, spirituální pravdy

mají být mnohem spíše konkretizovány bezprostředně v životě. Duchovní školení neprobíhá na základě autority učitele, nýbrž v respektu před vnitřní svobodou každého člověka. Manipulativní zásahy do (nevědomého) volního života jsou proto zapovězeny.

Postavíme-li vedle toho Jungovy zkušenosti, pak si musíme znovu připomenout, že k problematice nepřistupoval s oním záměrem poznání jako Rudolf Steiner. Co se týče krize, která oba muže postihla okolo středu jejich života, mezi 35. a 40. rokem, byli na ni oba velmi rozdílně připraveni. Steiner se, jak jsme viděli, od svého raného mládí zabýval problémem poznání, a to právě nejen filosofickou cestou. Vědecké studium bylo doplněno okultním vedením, racionální snažení spirituálním

procesem. Rozdílný je proto i popis a hodnocení krize okolo středu života, nejen z toho důvodu, že srovnávaný biografický materiál je k dispozici v různé kvantitě a vydatnosti. Steiner vyložil své dočasné oddání se duchu doby jako „vklouznutí do kůže draka“, kterého bylo nutno překonat takřka zevnitř. Kam však jeho zkouška duše nakonec mířila, vyjádřil Steiner programovou větou: „V mém duševním vývoji záleželo na tom, abych v nejniternější, nejmáznější slavnosti poznání duchovně obstál před mystériem Golgoty.“¹³

C. G. Junga zastihla životní krize po rozchodu s Freudem a psychoanalýzou zcela nepřipraveného. Uvrhla jej do dezorientovanosti, kterou jako životopisec netajeně přiznává. „Odkudsi“ mu byla vnucena duševní procedura, jejíž průběh neznal, jejíž průvodní jevy však byly tomuto dlouholetému psychiatrovi dobře známé z lékařské praxe jako psychotické případy. Obklopila jej záplava nevědomí; přepadaly jej těžko postižitelné fantazie, personifikace psychických faktorů, vidění, hlasy a záhadné sny; v jeho domě v Kusnachtu docházelo k strašidelným fenoménům. Jeho situace „bezedné nevědomosti“, z níž se tento ve vnějším životě úspěšný docent psychiatrie musel obvinít, je jako v záblesku světla objasněna větou: „Nepřál bych si tehdy ve svých ‚temnotách‘... nic lepšího než nějakého skutečného, konkrétního gurua, nějakého silnějšího vědoucího a mohoucího člověka, který by mně býval

¹³ V českém vydání tato věta přeložena takto: *Ve svém duševním vývoji jsem v nejniternější, nejmáznější slavnosti poznání duchovně dospěl k mystériu Golgoty.* (Pozn. překl.)

rozluštil 14 bezděčné výtvoř mé fantazie.“

Právě když člověk sleduje život a dílo Steinera a Junga vedle sebe, musí si říci: Takový „věducí a mohoucí člověk“, po kterém se Jung ptal, existoval. Tento člověk působil právě v té době v dosažitelné blízkosti. Několikrát přednášel v těch letech v Curychu, mimo jiné o „anthroposofii a duševní vědě“ (1917), a to ještě před tím, než se temnota u Junga začala plně rozjasňovat. Avšak k setkání znamenajícímu osudový obrat nedošlo. Nemohlo k němu dojít. V obou pozemských životech, jež byly plny pozoruhodných paralel, mluvila vnitřní zákonitost v tomto bodě zjevně jasnější řečí. Anebo to bylo dáno tím, že Jungovi by býval nějaký vnější „guru“ vůbec nemohl poskytnout pomoc, kterou mu nabídl jeho

14 lépe *rozmotat*, *rozpletl*; v něm. orig. *entwirrt* - pozn. překl.

vnitřní guru, jenž se občas zdál být „jakoby fyzicky reálný“? Kdo by to dokázal rozsoudit?

V biografii Steinera a Junga se pak odráží již zmíněný posun období vnitřního vývoje. Na konci první světové války měl Jung vlastní rozvinutí svého badatelského života teprve před sebou. „Iniciální imaginace a sny“, které začaly v roce 1912/13, získaly teprve po duchovním průlomu podobu vědeckého poznání. „Během těch let - od roku 1918 přibližně až do roku 1920 - jsem si uvědomoval, že cílem psychického vývoje je bytostné Já¹⁵... První imaginace a sny byly jako ohnivě tekutý čedič; z nich vykryštalizoval¹⁶ kámen, jež jsem mohl opracovávat. Léta, v nichž jsem šel za svými vnitřními obrazy, byla nejdůležitější dobou mého života: v ní se rozhodlo všechno podstatné. Tehdy to začalo a pozdější detaily jsou jen doplněním a objasněním. Celá má pozdější činnost spočívala v rozpracování¹⁷ toho, co se v oněch letech provalilo z nevědomí a zpočátku mě zaplavilo. Byla to prvotní látka pro životní dílo.“

To píše Jung, ohlížeje se za dobou, kdy - asi pětáctičtiletý - má za sebou duchovní průlom a vidí před sebou dílo, které má vybudovat. To, co Jung označuje jako „bytostné Já“, mohl osmnácti- devatenáctiletý Steiner poznat na základě Fichtova pojetí „Já“. Bylo již řečeno, že se tak stalo v době, kdy čtyřletý Jung prožil svou „iniciaci do říše temna“.

Budeme-li se ptát, k jakým břehům Jung po období své krize vyrazil a jaký směr nabralo jeho další duševní bádání, pak musíme říci, že to byla alchymie, tedy historická oblast poznání, která mu v textech, obrazech a symbolech poskytovala užitečné „prefigurace“ jeho vlastních vnitřních zkušeností. Myšlenkový obsah, který je základem alchymie, je však do značné míry týž jako myšlenkový obsah rosikrucianství, v němž Steiner viděl či býval mohl vidět něco jako „prefiguraci“ anthroposofie. Jistě, východiska a cíle obou nejsou ani zde nutně identické. Kde Steiner hledá poznání, tam se u Junga nalézají diagnosticko-terapeutické záměry. Formální odlišností je to,

¹⁵ v něm. orig. das *Selbst* - pozn. překl.

¹⁶ v českém vydání přeloženo nepřesně jako *čedič*, z *něhož krystalizoval* - pozn. překl.

¹⁷ v českém vydání přeloženo jako *ve zpracovávání*, v něm. orig. *ausarbeiten* - pozn. překl.

že Steiner nehledá historická pojítka u rosi-kruciánů a alchymistů. Proto je ušetřen probírání se alchymistickými folianty a snášení dokumentárního dokladu, zatímco Jung usiluje o pečlivé rozluštění alchymistických spisů. Není třeba znovu zdůrazňovat, že tomu není tak, že by se proto stal filologem a že by nepřisahal na nic než na písmena. Je však samo o sobě přece jen pozoruhodným jevem, aby moderní psychiatr 20. století do té míry připomínal rosikruciánské a alchymistické bohatství a využil je pro své psychologické poznání, jak to učinil Jung. Hledanou prefigurací je alchymistický opus sám, vykládaný Jungem jako duchovně-duševní proces, jenž je analogický pochodu individuace, který Jung objevil. Středem a cílem tohoto procesu je, jak- známo, „zhotovení kamene“, přičemž lapis alchymistů odpovídá „bytostnému Já“ (Selbst) u Junga. Srovnáme-li, co říká Steiner o sedmistupňové cestě zasvěcení rosikruciána, pak čtvrtým a prostředním stupněm je ten, u něž jde o „zhotovení kamene“.

Při našem srovnávání Steinerových a Jungových biografických údajů má u obou osudový význam hnutí, v němž dlouhý čas působili. U Steina je to Teosofická společnost H. P. Blavatské a Annie Besantové, u C. G. Junga je to Psychoanalytické sdružení S. Freuda. Obě hnutí pro ně znamenala určitý druh platformy, na níž mohli vnímavým lidem sdělovat výsledky svého bádání. Během velmi krátké doby byli Steiner i Jung pověřeni vysokými vedoucími funkcemi; Steiner pozicí generálního tajemníka německé sekce Theosophical Society, Jung funkcí prezidenta světové společnosti Psychoanalytického sdružení. Oba muži věděli a pocítili, že spojení s teosofy či vědecky dosud neuznanými a za odpadlíky považovanými psychoanalytiky pro ně znamenalo exponování, které mohlo uškodit jejich pověsti. A pověst mohl v době svého vstupu do dotyčného hnutí ztratit jak Steiner, který se stal známým jako goetholog a myslitel, tak i C. G. Jung, pracující jako vrchní lékař v klinice Burgholzli v Curychu. Jako nonkonformista, který se zastával Nietzscheho a Haeckela, stýkal se s avantgardistickými literárními a uměleckými kruhy a který nakonec přednášel monistům, marxistům a teosofům, se Steiner již na počátku století diskvalifikoval.

Je dále pozoruhodné, že Jung i Steiner chápali svou spolupráci s teosofy nebo psychoanalytiky jen jako přechodnou fázi. U Junga

spadá tato fáze ještě do první půle jeho života, zatímco o čtrnáct let starší Steiner již dospěl k sobě samému a ke svému životnímu poslání, když se spojuje s Teosofickou společností. To je důležitý rozdíl, který musíme vzít při posuzování Steinera a Junga v úvahu.

Proveďme ještě srovnání následujících momentů: Rok 1875 je jednak rokem narození C. G. Junga a jednak je to rok, do kterého spadá založení Teosofické společnosti. Freud a Breuer pokládají základy pozdější psychoanalýzy zhruba ve stejnou dobu jako Steiner filosofická a teorie poznání se týkající východiska pozdější anthroposofie, totiž v osmdesátých a devadesátých letech 19. století. V roce 1892, kdy vychází Freudova první publikace o hypnotické léčbě hysterie, je vydána Steinerova přepracovaná disertační práce „Pravda a věda“; Steiner promoval v roce 1891, deset let po Freudovi, jako PhDr. Tady i tam jsou rozvíjeny prvky pozdější léčebné vědy, respektive vědy poznání. Po překonané životní krizi se v roce 1900 Rudolf Steiner sbližuje s Teosofickou společností, jejímž členem a generálním tajemníkem se stává v roce 1902. V tuto chvíli je zhruba stejně starý jako o čtrnáct let mladší Jung při svém rozchodu s psychoanalytickým hnutím. K rozchodu Steinera s Besantovou (neboli Teosofickou společností) dochází v letech 1912/13, tedy rovněž současně s rozchodem Junga s Freudem (neboli Psychoanalytickým sdružením). Zatímco však Steiner má zmíněnou životní krizi před dosažením svých čtyřicátin na přelomu století již za sebou, podobná krize na ještě ne čtyřicetiletého Junga čeká, když je rozchod s Freudem dokonán. „Po rozchodu s Freudem pro mě nastalo období vnitřní nejistoty, ba dezorientovanosti. Cítil jsem se úplně znejistělý¹⁸, neboť jsem ještě nenašel svou vlastní pozici“, přiznává Jung ve „Vzpomínkách“.⁴⁹ Vzhledem k tomu má rok 1913 pro Steinera a Junga biograficky zcela rozdílné postavení. Tento rok přináší Steinerovi například ustanovení Anthroposofické společnosti a zahájení stavby Goetheana na švýcarské půdě. Zatímco Steinerovi zbývá do jeho smrti v roce 1925 už jen dvanáct let práce, vstupuje Jung ve dvacátých letech teprve do vlastní tvůrčí fáze. Za Steinerova života ještě vychází dílo „Psychologické typy“ (1921). S vlastními průkopnickými objevy analytické psychologie už se Steiner neměl

18 v něm. orig. *suspendiert*, tzn. *suspendovaný, zbavený funkce, hodnosti či vůbec platnosti, opodstatněnosti* - pozn. překl.

seznámit. C. G. Jung umírá (1961) v roce, ve kterém je na celém světě připomínáno sté výročí Steinerova narození.

Gerhard Wehr